

SERGIO GALIMBERTI. SANTIN: TESTIMONIANZE DALL'ARCHIVIO PRIVATO, Trieste 1996., str. XI+424

Predgovor ovom djelu napisao je Loris Capovilla, nadbiskup i bivši osobni tajnik pape Ivana XXIII. i od 1933. znanac biskupa Santina čije je djelovanje sažeto utkao u kontekst crkvenih zbivanja Triveneta od 1933. do 1978. godine. Don Ettore Malnati, bivši tajnik i čuvar privatnoga arhiva biskupa Santina, sastavio je kratak prikaz knjige, dok je uvodnu riječ sročio sam autor Sergio Galimberti.

Prvi dio knjige (13–278) obuhvaća 22 tematske cjeline, koje su popraćene s 323 bilješke, popisom literature i izborom slika iz albuma biskupa Santina. U drugom dijelu autor u kratkim crtama opisuje sadržaj gradiva odloženog u 27 kutija i donosi izbor od 99 manje poznatih biskupovih dokumenata, govora, izvješća, dopisa, prosvjeda i prijedloga od 1943. do 1978. godine. U sedmoj kutiji ima gradiva koje se odnosi na zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca. Djelo je popraćeno kazalom osoba i mjesta te općim kazalom (407–424).

Antonio Santin, najstariji od jedanaestoro braće i sestara, rodio se u Rovinju 9. prosinca 1895. kao sin ribara i radnika. Osnovnu je školu polazio u Rovinju, klasičnu gimnaziju u Koparskom sjemeništu, teologiju u ratnim godinama u Gorici, Mariboru, Stični i Beču. Svećeničko je djelovanje započeo kao kapelan u Mutvoranu 1918., zatim je bio imenovan za katedralnog vikara i župnika u Puli (1918.–1933.), za riječkog (1933.–1938.) te tršćansko-koparskog biskupa (1938.–1975.). Umro je u Trstu 1981. godine.

Sergio Galimberti, iako nije povjesničar po struci, znalčki je i sažeto obradio Santinovu pismohranu u 22 poglavlja ovim redoslijedom: *Autobiografske bilješke, Odnos prema fašizmu, Posredovanje za Židove, (Talijanski) logori za Slavene, rujan-listopad 1943., Ratni problemi 1943.–1945., Obvezna radna služba (za okupatora), Posredovanje za slavenske narode, Biskup i kler i partizanski pokret, Posredovanje za slavensko svećenstvo, Jugoslavenska okupacija Trsta i Julijske regije, Jugoslavenski logori za zarobljenike i jame, Egzodus (poratno iseljavanje), (Fizički) napad na biskupa Santina, Vjerski pogrom, Odnos prema talijanskim i slavenskim svećenicima, Uporaba materinskog jezika u crkvi, Odnosi između Talijana i Slavena, Ocjena komunizma, Saveznička vojna vlada, O Slobodnom teritoriju Trsta, Istočna granica.* Biskup Santin je, prema situaciji, razlikovao Hrvate i Slovence, a ponekad ih je nazivao Slavenima (Sla-

vi). Talijanske su vlasti sve nazivali Slavenima kao i većina pisaca do danas. Takvu terminologiju upotrebljava i Galimberti.

Biskup Santin djelovao je u bremenitim vremenima na pograničnom i višenacionalnom području gdje su se sukobljavali politički, ideološki i narodnosni interesi, gdje su talijanske vlasti sprovodile nasilno potalijančivanje i asimilaciju Hrvata i Slovenaca, gdje su se često vodili ratni sukobi i odmazde, a onda i poratni spor oko novog državnog razgraničenja koji je urodio za biskupa bolnom dismembracijom biskupija, gdje se nakon rata u ljevičarskim i komunističkim krugovima te u njihovom talijanskom i slovenskom tisku rasplamsala žestoka hajka na biskupa Santina s krvavom završnicom u Kopru 19. lipnja 1947., gdje su, i pored svih garancija koje je Vojna uprava Jugoslavenske armije u Opatiji dala biskupu, komunističke vlasti dozvolile da ga organizirana masa fizički napadne i izrani.

Biskup Santin bio je Talijan i kao takav zastupao prava Italije na barem dio Istre. Sam je podržavao Wilsonovu liniju razgraničenja, što je uz neke vlastite prijedloge i prosljedio Međunarodnoj komisiji uz tvrdnju da, iako granica "nije prirodna, najracionalnija je". No, dozvolio je i Boži Milanoviću da sudjeluje na zasjedanju Mirovne konferencije u Parizu i brani hrvatska prava, dok je suspendirao Antona Piščanca ne zato što je u Parizu zastupao prava slovenskoga naroda, već zato što je bez dozvole na duže vrijeme napustio župu. Rad i nastupi Bože Milanovića koga je biskup cijenio i koristio za poslovanje s oblasnim vlastima u Labinu spominju se na 23 mjesta u knjizi. Više se puta spominje djelovanje svećenika Tome Banka, Milivoja Barkovića, Zvonimira Brumnića, Atilija Maurovića, Josipa Pavlišića i drugih. Oni su povremeno pismeno i usmeno biskupu iznosili stanje na terenu.

Biskup Santin je za vrijeme svoga biskupovanja doživio i razna sučeljavanja s nekim svećenicima: u nekim hrvatskim i slovenskim župama riječke biskupije bio je u uporabi tzv. šćavet, odnosno slovenska večernja pobožnost, kao i u istarskim biskupijama, što je biskup ukinuo kao zloporabu i uveo latinski jezik, dok su se svećenici pozivali na višestoljetni običaj koji je stekao zakonsko pravo u bogoslužju. Zahtijevao je da isti svećenici održavaju školski vjeronauk, naravno na talijanskom jeziku, dok su oni to smatrali doprinosom odnarođivanju te su radije održavali vjeronauk kroz školske praznike u crkvama na materinskom jeziku. Biskup je inače zahtijevao da se misna čitanja i propovijed u seoskim župama održavaju na jeziku vjernika te je i sam na krizmama čitao hrvatsku ili slovensku pro-

povijed. Za vrijeme rata zamjerali su mu osobito slovenski, a i neki hrvatski svećenici što je opasnost i širenje komunizma pripisivao pretežito slovenskom i hrvatskom, a ne i talijanskom narodu, jer je prva saznanja o pojavi partizanskoga pokreta, koji su vodili komunisti pod maskom narodnjaštva, doznao od hrvatskih i slovenskih svećenika.

Ovo je samo izbor iz brojnih činjenica i podataka koje je Sergio Galimberti iznio o biskupu Santinu u 22 poglavlja.

Ivan Grah

TOMISLAV RAUKAR. HRVATSKO SREDNJOVJEKOVLJE: PROSTOR, LJUDI, IDEJE, Školska knjiga – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 1997., str. I–XVII, 1–620.

Hrvatska Clio, *Clio Croatica*, niz što ga objavljuje ugledna izdavačka kuća Školska knjiga, iznjedrila je djelo čije je rađanje hrvatska historio-grafska znanost željno iščekivala. Riječ je o knjizi proizašloj iz projekta *Povijest hrvatskog naroda – sinteze* u sklopu Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Kroz desetak minulih godina objelodanjene su tri sinteze hrvatske srednjovjekovne povijesti, i to: Nada Klaić: *Povijest Hrvata u srednjem vijeku* (Zagreb, 1990. g.), Neven Budak: *Prva stoljeća Hrvatske* (Zagreb, 1994. g.), te Ivo Goldstein: *Hrvatski rani srednji vijek* (Zagreb, 1995. g.). *Hrvatsko srednjovjekovlje – prostor, ljudi, ideje* profesora Tomislava Raukara posljednja je knjiga u tom nizu, i po mnogo čemu različita od prijašnjih sinteza, vrijednih priloga upoznavanju našeg srednjovjekovlja kao cjeline, u ovom desetogodišnjem razdoblju (od 1990. do 2000. godine). Odmak od navedenih radova u prvom je redu u tome što obrađuje srednji vijek u cjelokupnosti njegova trajanja, a i metodološki pristup je osebujan.

Čitajući ovo Raukarovo ostvarenje nameće mi se dojam eseja o svakodnevju srednjovjekovnog hrvatskog čovjeka i njegovih zajednica, jer u žarištu autorova interesa nije politička, već društvena zbilja sa svim mijenama koje je prate.